

PHILIP MATYSZAK

24 UUR IN HET OUDE ATHENE

HET DAGELIJKS LEVEN
VAN DE ATHENERS

NOORDBOEK **HE** BOOKS

INHOUD

INLEIDING 7

Voor T.P., the Dancing Queen of Crossgates

© 2019 Philip Matyszak

© 2020 Nederlandse editie: Noordboek | HLBooks

Oorspronkelijke titel: *24 Hours in Ancient Athens – A Day in the Life of the People who Lived There*, uitgegeven door Michael O'Mara Books Limited, London

Vertaling: Marijke Overpelt

Redactie: Barbara Luijken

Eindredactie: Thérèse van der Lely

Opmaak en productiebegeleiding: Wouter Eertink

ISBN 978 90 5615 657 2

NUR 683

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Uitgeverij Noordboek | HLBooks – info@hlbooks.nl.

Noordboek | HL Books is onderdeel van 20 Leafdesdichten

en in liet fan wanhoop bv

www.noordboek.nl

HET ZEVENDE UUR VAN DE NACHT (00.00-01.00)

DE TEMPELBEWAKER DENKT AAN VROEGER 9

HET ACHTSTE UUR VAN DE NACHT (01.00-02.00)

DE SLAVINNEN SPELEN TONEEL 22

HET NEGENDE UUR VAN DE NACHT (02.00-03.00)

DE DOKTER BEHANDELT DE PRIESTERES VAN ATHENA POLIAS 33

HET TIENDE UUR VAN DE NACHT (03.00-04.00)

DE COMMANDANT VAART UIT 43

HET ELFDE UUR VAN DE NACHT (04.00-05.00)

DE MIJNWERKER GAAT AAN HET WERK 54

HET TWAALFDE UUR VAN DE NACHT (05.00-06.00)

DE VAASSCHILDER BEGINT AAN EEN OPDRACHT 64

HET EERSTE UUR VAN DE DAG (06.00-07.00)

DE TOVENARES SPREEKT EEN VERVLOEKING UIT 73

HET TWEEDE UUR VAN DE DAG (07.00-08.00)

DE WORSTELINSTRUCTEUR GEEFT LES 83

HET DERDE UUR VAN DE DAG (08.00-09.00)

DE VISVERKOOPSTER ZET HAAR KRAAM OP 93

HET VIERDE UUR VAN DE DAG (09.00-10.00)

DE BEZOEKER REDT EEN LEVEN 103

HET VIJFDE UUR VAN DE DAG (10.00-11.00)

DE HUISVROUW ONTMOET HAAR MINNAAR 114

HET ZESDE UUR VAN DE DAG (11.00-12.00)

DE COMMANDANT INSPECTEERT ZIJN TROEPEN 124

HET ZEVENDE UUR VAN DE DAG (12.00-13.00)

HET RAADSLID HOUDT LUNCHPAUZE 134

HET ACHTSTE UUR VAN DE DAG (13.00-14.00)

DE SLAVIN MAAKT ZICH ZORGEN 144

HET NEGENDE UUR VAN DE DAG (14.00-15.00)

DE KOERIER RENT NAAR SPARTA 152

HET TIENDE UUR VAN DE DAG (15.00-16.00)

DE HOPLIET HEEFT DE PEST IN 162

HET ELFDE UUR VAN DE DAG (16.00-17.00)

DE KAPITEIN VAART DE HAVEN BINNEN 172

HET TWAALFDE UUR VAN DE DAG (17.00-18.00)

DE STEDENBOUWKUNDIGE LIGT ONDER VUUR 180

HET EERSTE UUR VAN DE NACHT (18.00-19.00)

DE HETAERE BEREIDT ZICH VOOR 190

HET TWEDE UUR VAN DE NACHT (19.00-20.00)

DE VIJGENSMOKKELAAR REGELT EEN SCHIP 200

HET DERDE UUR VAN DE NACHT (20.00-21.00)

DE SPARTAANSE SPION VINDT ZIJN GOUDMIJN 209

HET VIERDE UUR VAN DE NACHT (21.00-22.00)

DE BRUILOFTSGAST ZET EEN HERRIESCHOPPER BUITEN 220

HET VIJFDE UUR VAN DE NACHT (22.00-23.00)

DE BRUID VERTREKT NAAR HAAR NIEUWE HUIS 230

HET ZESDE UUR VAN DE NACHT (23.00-24.00)

DE ZWAARDDANSERES DANST MET HAAR GELIEFDE 239

EPILOOG 248

**VERANTWOORDING VERTALINGEN VAN
GRIEKSE EN LATIJNSE CITATEN 250**

BRONNEN 252

FOTOVERANTWOORDING 253

REGISTER 254

INLEIDING

Welkom in het Athene van 416 v. Chr., in de maand Elaphebolion, net vóór de theatervoorstellingen van de Grote Dionysia (eind maart/begin april). Athene heeft op dit moment ongeveer 30.000 inwoners, met meer genieën per vierkante meter dan ooit in de geschiedenis van de mensheid.

Terwijl de stad op de rand van de rampzalige oorlog zweeft die het einde van haar gouden tijdperk zal betekenen, brengen wij vierentwintig uur met gewone Atheners door. Af en toe komen die in contact met belangrijke inwoners van de stad – en dan niet vanwege hun intellectuele capaciteiten maar als mensen met hun dagelijkse besognes. Genieën zijn echt niet continu genieën. Meestal zijn het gewone mensen die naar de wc gaan, met hun vrouw ruziën en graag met vrienden wat drinken.

In de meeste teksten uit de oudheid komen gewone burgers van Athene alleen voor wanneer ze met bijzondere bewoners van de stad te maken hebben. In dit boek zijn de rollen omgedraaid, zodat we de genieën van Athene alleen maar tegenkomen als ze contact hebben met gewone burgers tijdens hun dagelijkse bezigheden.

Als een hoofdstuk in dit boek niet gebaseerd is op archeologisch bewijs, gaat het meestal om een geparafraseerde tekst uit de vijfde eeuw v. Chr., maar vanuit het perspectief van een doorsnee Athener. Van dergelijke herschreven hoofdstukken heb ik aangegeven waar de originele tekst te vinden is.

Hoewel ik mij gebaseerd heb op het beste, nu beschikbare onderzoek, is een aantal reconstructies speculatief. Elk uur van een dag in het leven van deze Atheners moet – liefst verteld door diezelfde Atheners – hun ervaring weergeven hoe het is om in deze bijzondere, dynamische, schitterende en amorele stad op het toppunt van haar macht te wonen.

In de lente van 416 geniet Athene van een periode van vrede in de verwoestende Peloponnesische Oorlog (431-404). Aan de eerste fase van deze oorlog kwam in 421 een einde met de Vrede van Nikias. Ondanks herhaalde aanvallen van Sparta, waardoor de boerderijen en boomgaarden van de stad vernietigd werden, kwam Athene sterker dan ooit uit die oorlog naar voren. De stad overweegt nu zelfs, opgehitst door Alkibiades, het enfant terrible van de Atheense politiek, de gewaagde invasie en verovering van Sicilië.

In deze hectische sfeer van baanbrekende vernieuwing en politiek gekonkel komen enkele van de belangrijkste prestaties van de westerse beschaving tot stand, door gebruik te maken van slavernij en onderdrukking. En ondertussen proberen gewone Atheners in deze buitengewone omstandigheden hun dagelijks leven te leiden.

Dit is hun verhaal.

Verantwoording transcriptie

Over de transcriptie van Oudgriekse namen en woorden zijn de meningen verdeeld. Voor dit boek is gekozen voor het gebruik van zo veel mogelijk de Griekse spelling (behalve voor bekende namen als Homerus en Herodotus). De citaten zijn echter letterlijk overgenomen uit bestaande publicaties en de spelling daarin kan dus afwijken van de spelling in de lopende tekst.

HET ZEVENDE UUR VAN DE NACHT

(00.00-01.00)

DE TEMPELBEWAKER DENKT AAN VROEGER

Er zijn maar weinig atheïsten in Athene. En die paar mensen veranderen waarschijnlijk van mening als ze zouden ruilen met Pentarkes uit Elis. Pentarkes houdt 's nachts de wacht in het hart van de Akropolis, in het aan Athena gewijde Parthenon. Midden in de nacht is Pentarkes zich sterk bewust van die godin. Zij staat precies achter hem.

Het flikkerende licht van de olielampen werpt de schaduw van de godin over hem heen zodat haar sierlijke helm een beetje lijkt te bewegen – alsof Athena haar hoofd beweegt wanneer ze deze sterveling in haar heiligdom ziet staan. Pentarkes weet zeker dat haar bij daglicht azuurblauwe ogen nu hun echte kleur hebben – het staalgrijs van de Atheense hemel net voor de dageraad. Zij wordt 'de godin met de grijze ogen' genoemd: de heilige Athena, godin van de wijsheid en van de strijd.

Pentarkes draait zich langzaam om en ziet eerst de godin weerspiegeld in het glanzende oliebassin aan haar voeten. Zonder omhoog te kijken weet hij dat ze groot is, negenmaal de lengte van een man, en dat haar huid ivoorwit is. Ze strekt haar bleke arm uit, alsof ze de overwinning als een prijs aanbiedt. De godin laat haar gouden speer tegen haar schouder rusten, zodat Nike, de personificatie van de overwinning, letterlijk op haar handpalm kan neerstrijken.

De overwinning is een grillig ding dat elk moment op

vergulde vleugels kan wegvliegen. Het is dus een geruststellende gedachte dat Athena voor altijd haar stad blijft beschermen. Net zoals iedere fatsoenlijke Atheense vrouw draagt de godin een *peplos*, een kledingstuk dat van de schouder omlaag valt en in de taille wordt ingesnoerd, en dan elegant tot op de enkels valt. De *peplos* van een vrouw uit het volk is van eenvoudige, ongebleekte wol. Een dame uit de betere kringen kan met een *peplos* van paars linnen lopen pronken. Alleen Athena, de lieveling van Zeus en metgezellin van helden, draagt een *peplos* van zuiver goud.

Pentarkes doet een pas achteruit om het gezicht van zijn godin beter te kunnen zien. Ze kijkt deze avond opvallend serieus. Denkt ze aan die dag, een half mensenleven eerder, waarop ze door de hand van een genie tot leven werd gewekt? De goddelijke Athena werd geboren uit het hoofd van Zeus, maar het lichaam waarin zij nu huist, het ontzagwekkende beeld in deze speciaal daarvoor gebouwde tempel, werd vervaardigd door Pheidias – de grootste beeldhouwer niet alleen van deze tijd, maar (volgens de sterk bevooroordeelde mening van Pentarkes) van alle tijden.

De beelden van Pheidias zijn de meest volmaakte in hun soort die ooit te zien waren.

Cicero, *Orator*, 2, 8

Sinds die tijd is er veel gebeurd. Maar Athena blijft – majestueus en toch op een of andere manier benaderbaar, overdag schitterend, maar ze komt pas echt tot leven in het schijnsel van de lampen, als zij naast Pentarkes de wacht houdt.

Pentarkes ontmoette Pheidias bijna zeventien jaar eerder voor het eerst in Elis, een stadje op de Peloponnesos. Als jongen genoot Pentarkes enig aanzien als atleet, daarom was hij

welkom in de werkplaats van de meester-beeldhouwer. Volgens Pheidias was het slechts aan een paar mensen voorbehouden om het evenbeeld van de grote Griekse goden te beeldhouwen. De Atheense beeldhouwer had in Elis de opdracht gekregen een meesterwerk te maken – een standbeeld van de beschermheer van de Olympische Spelen, de machtige Zeus zelf. (In die tijd had de stad Elis de organisatie van de Olympische Spelen in handen.)

Pentarkes herinnert zich hoe Pheidias heen en weer liep in zijn stoffige werkplaats, die bezaaid was met stukken marmer, ivoor en zeldzaam cederhout. Pheidias is zijn jonge bezoeker vergeten en mompelt in zichzelf: ‘Hij velst een oordeel over iets heel belangrijks; ik ga hem op dat moment uitbeelden. Ernstig, streng, angstaanjagend in zijn verhevenheid. Ja!’ Hij citeert uit de *Ilias*:

(...) met zijn zwartblauwe wenkbrauwen gaf hij, de zoon van Kronos, het teken en zijn onwerelds geurende haar viel langs zijn goddelijk hoofd, en de grote Olympos ging beven.

Homerus, *Ilias*, 1, 528-530

‘Ja, zo moet het! Homerus had gelijk. Zeus moet op zijn troon zitten, en ik ga hem op dezelfde manier als Athena maken, schitterend in goud en ivoor. Een kroon op zijn hoofd – nee, een krans. Die krans maak ik zogenaamd van takken van de olijfbboom – omdat Athena, godin van de olijfbboom, uit die wenkbrauwen waarop de krans rust, is voortgekomen.

De Olympische kampioenen zullen zegevieren; ik ga Zeus dus uitbeelden met Nike in zijn ene hand (dat vindt Athena niet erg, hoop ik) en in de andere hand een scepter. Bij het fondsenwervingscomité zal ik aandringen op geld om de scepter met elk soort edelsteen in te leggen. Boven op de scepter moet een

adelaar komen, van goud! Zijn kleed moet goudkleurig zijn, met dierenfiguren en bloemen erin geborduurd. Lelies, denk ik. Lelies zijn makkelijk te maken.’

Lelies waren inderdaad makkelijk te maken. Twaalf jaar nadat de verbaasde en verrukte bevolking van Elis het beeld voor het eerst te zien had gekregen, geldt het standbeeld van Zeus nu als een van de wereldwonderen, samen met de Grote Piramide van Gizeh en de hangende tuinen van Babylon. De bevolking van Elis heeft dit meesterwerk te danken aan Athene. Niet aan het grote Athene, maar aan Athene op zijn slechtst – met zijn bekrompen jaloezie, achterbakse gedoe en demagogische politici.

Lucius Aemilius zei dat volgens hem alleen Pheidias de homerische Zeus goed heeft uitgebeeld. Hij had hoge verwachtingen van het beeld in Olympia, en ontdekte dat het in werkelijkheid nog fraaier was.

L. Aemilius Paullus, veroveraar van Macedonië,
aan het woord in Polybius, *Historiae*, 30, 10, 6

Pheidias was toen nog jong en de Perzische oorlogen waren nog niet lang voorbij. Een groot deel van Athene lag in puin nadat het Perzische leger de stad in 480 v. Chr. had ingenomen en flink zijn best had gedaan om alles te verwoesten. De Perzische woede had zich gericht op de Akropolis.

Voor de Perzische vuuraanbidders had een tempel voor Athena geen nut en ze hadden die dan ook vernietigd.

Perikles was de leider van de Atheense democratie, niet vanwege een rang of ambt waarvoor hij gekozen was, maar vanwege zijn sterke persoonlijkheid. Hij besloot dat de Akropolis en zeker de tempel van Athena herbouwd zouden worden, en wel op zo'n manier dat deze elk ander bouwwerk ter wereld zou overtreffen. Alleen de beste materialen zouden voor de nieuwe tempel gebruikt worden. De muren zouden van

Pentelisch marmer zijn, het dak van cederbalken en vergulde dakpannen.

DE GULDEN SNEDE

Verdeel een lijnstuk zo in twee delen dat het grootste van de twee delen zich tot het kleinste verhoudt, zoals het gehele lijnstuk zich verhoudt tot het grootste deel. De verhouding van het grotere stuk ten opzichte van het kleinere stuk is 1.618... (net zoals bij 'pi' levert deze verhouding geen eindige breuk op).

De Gulden Snede wordt zowel in de kunst gehanteerd als in de bouw, en dus ook in de architectuur, een combinatie van kunst en bouw. De verhouding van lengte en breedte van het Parthenon voldoet aan de Gulden Snede, en dat is geen verrassing aangezien Pheidias deze verhouding had ontdekt. De verhouding wordt aangeduid met de Griekse letter ϕ (phi) – de beginletter van Pheidias' naam.

De minder belangrijke beelden moesten van Parisch marmer, het beste marmer van de toen bekende wereld, worden. Het beeld van Athena moest het belangrijkste worden van de tempel, die het hart van de Akropolis moest worden, zoals de Akropolis het hart van Athene was. Voor een dergelijk beeld was marmer niet voldoende. Dit standbeeld moest gemaakt worden van gepolijst ivoor en zuiver goud. In de majestueuze Athena zouden vereerders van het beeld ook het majestueuze van de stad Athene en haar bewoners zien.

Een commissie van drie man stond aan het hoofd van het project. De een leverde werklieden en materialen, de tweede had de leiding over de architectuur en de bouw, en de derde moest alle elementen tot een artistiek geheel combineren. Die derde persoon was Pheidias.

Niemand ontkent dat Pheidias en zijn collega's een geweldige prestatie hebben geleverd. Maar in een moment van ijdel-

heid liet hij zich meeslepen. Op een fries met een voorstelling van vechtende Atheners en Amazonen gaf hij zichzelf weer als een strijder die een steen naar de vijand gooit, en hij voegde een heel fraaie afbeelding van zijn sponsor Perikles in gevecht met een Amazone toe. Er waren zelfs geruchten dat Pheidias vrouwen van goede komaf uitnodigde om zogenaamd de werkzaamheden te bekijken, maar in werkelijkheid gaf hij Perikles zo gelegenheid de vrouwen te verleiden.

De vijanden van Perikles hadden door dat ze hem konden beschadigen door kwaad te spreken over Pheidias. Daarvoor werd een werknemer van de beeldhouwer overgehaald om te getuigen dat Pheidias het goud dat voor Athena's kleding was bestemd achterover had gedrukt.

Het ging om heel veel goud, want het beeld van Athena Parthenos eerde niet alleen Athene, het was ook de spaarpot van de stad. Het goud van Athena's kleed kon in nood worden verwijderd om schepen en manschappen mee te betalen – mits het later werd teruggeplaatst. De *cella* – het vertrek waarin het beeld stond – had zelfs een ongebruikelijk kenmerk. Anders dan dezelfde ruimte in de meeste tempels was deze *cella* in tweeën verdeeld. Het tweede, goed beveiligde vertrek achter de godin was een opslagplaats vol goud, zilver en de belasting die onderworpen steden van het Atheense rijk hadden betaald.

Perikles had het risico van verduistering en de mogelijkheid van die beschuldiging door zijn politieke tegenstanders wel verwacht. Daarom had hij Pheidias opgedragen ervoor te zorgen dat de gouden kleding van de godin kon worden verwijderd en zo nodig kon worden gewogen. Zo geschiedde, en al het goud bleek aanwezig en te verantwoorden. 'Oh,' zei Pheidias' doortrapte assistent, 'zei ik goud? Ik bedoelde ivoor. Hij drukte wat ivoor waarvan het beeld is gemaakt achterover.' Het ivoor was in het beeld verwerkt en kon niet worden verwijderd

Pheidias laat aan de commissie een model van zijn beeld van Athena zien

en gewogen. Omdat Pheidias zijn onschuld niet kon bewijzen, werd hij schuldig bevonden en verdween in de gevangenis.

Pentarkes is er nooit achter gekomen hoe Pheidias uit een Atheense gevangenis wist te ontsnappen en Elis op de Peloponnesos wist te bereiken. En ook niet hoe hij daarna de hoofdontwerper van het beeld van Zeus werd. Achter deze gang van zaken stak bijna zeker Perikles, mogelijk omdat zelfs na het plotselinge wegvallen van Pheidias het werk aan het Parthenon moest doorgaan.

Dat betekende dat Pheidias nog steeds nodig was. Hij had in Athene een groep jonge kunstenaars achtergelaten, die de uitdaging waren aangegaan om wat hun leermeester was begonnen af te maken. Pentarkes herinnert zich hoe er elke dag, vaak op ongelegen momenten, boodschappers uit Athene in het atelier te Elis opdoken. Zij hadden vragen over welke proporties de diverse beelden moesten hebben, hoe ze naast elkaar moesten worden gezet, welke soort steen gebruikt moest worden voor

de pedimenten en over talloze andere kleine details. Na verloop van tijd raakte Pentarkes, die de ontwikkeling van het project volgde, bijna even bezeten van het Parthenon als Pheidias. Hij moest dit epische gebouw zelf zien en ook dat dramatische standbeeld van Athena, dat bijna de ondergang van zijn leermeester was geweest. Hij wilde zo graag zien hoe alle kleine details waarover hij zo veel had gehoord er in werkelijkheid uitzagen.

Pheidias gaf zijn student toestemming om te vertrekken, maar wel met grote tegenzin. In de loop der tijd waren hij en Pentarkes minnaars geworden. Pentarkes ontdekte later dat Pheidias zijn grapje met het beeld van Athena had herhaald bij het beeld van Zeus. De jonge man die op de basis van het beeld een prijs krijgt uitgereikt, is Pentarkes.

ABRAHAM ZEUS LINCOLN

Mensen die willen weten hoe het beeld van Zeus er waarschijnlijk uit heeft gezien moeten een van de vele pseudo-Griekse tempels in Washington D.C. bezoeken (de oude Amerikanen kenden hun klassieken!).

In het van friezen en marmeren Dorische zuilen voorziene Lincoln Memorial staat een beeld van Lincoln, zittend op een soort troonachtige armstoel – een bewuste imitatie van het beeld van de Olympische Zeus (hoewel nog net geen zes meter hoog, d.w.z. de helft van de hoogte van Pheidias' beeld van Zeus). En inderdaad, het gebouw waarin het beeld van Lincoln is gehuisvest komt met zijn afmetingen van 57,8 bij 36,1 meter dicht bij Pheidias' Gulden Snede.

Sommige gebruikers van gebarentaal menen dat de beeldhouwer van het Lincolnbeeld net zoals Pheidias een verborgen boodschap heeft toegevoegd. De vingers van de zittende Lincoln geven, naar verluidt, in gebarentaal 'A.L.' weer, misschien voor de beeldhouwers zoon, die doof was.

Wat valt er te zeggen over Athene? Voor een jonge man uit een stadje op het platteland was Athene een overweldigende ervaring. Het was opwindend om jezelf door de menigte op de Agora te persen, en de accenten van Syracuse en Perzië te horen vermengd met het barbaarse gemompel van bijna naakte Thracische slaven. In Elis lag de laatste burger vlak na zonsondergang in bed; in Athene gingen feesten bij het licht van fakkels tot laat in de nacht door. Straatartiesten en acrobaten deden hun kunstje, en een paar meter verderop debatteerden filosofen in een stoa over de betekenis van het bestaan.

Pentarkes is ervan overtuigd dat hij op het moment dat zijn schip de haven van Piraeus binnenvoer een Athener werd. De haven van Athene was volgepakt met schepen, van kleine lokale vissersbootjes tot enorme koopvaardijsschepen en ranke, haaiachtige triremen, die de binnenhaven in gleden. Hij kreeg maar geen genoeg van de bedrijvigheid en de chaotische sfeer.

Later begreep hij dat die sfeer niet alleen in Piraeus heerste, maar in de hele stad. De Atheners wisten misschien niet waar het met hun stad naartoe ging of hoe ze daar zouden komen, maar toch waren ze op weg – sneller en moderner dan welke bevolking dan ook eerder gedaan had. Het was een tijd waarin alles mogelijk leek.

Pentarkes huurde een kamer boven de kroeg van Demetrios en Phanagora, dicht bij de Tempel van Zeus op de weg van Piraeus naar Athene. Overdag zwierf hij over de Akropolis, waarbij hij zijn vriendschap met Pheidias gebruikte om toegang te krijgen tot de groep beeldhouwers, schilders en steenhouwers die over de heuvel krioelden. Onder hun handen kreeg het mooiste bouwwerk ter wereld vlak voor zijn ogen vorm. Hoe kon Pentarkes dan vertrekken?

Aan het eind van de middag en 's avonds vulde hij zijn inkomen aan door in de kroeg beneden een handje te helpen.

Tijdens het werk vertelde hij aan iedereen die maar wilde luis-teren enthousiast over de schitterende details van het Parthenon. Hij trof een maar al te gewillig gehoor bij Chelidonia, de dochter van de kroegbaas. Zij was even mooi als de gele, wilde bloem, waarnaar zij was genoemd.

Na verloop van tijd stond Chelidonia officieel bekend als ‘Chelidonia, vrouw van Pentarkes uit Elis’. En Pentarkes begon van zijn schoonmoeder het vak van kroegbaas te leren.

Pentarkes werd een Athener. Nou ja, eigenlijk werd hij een metoik. Om officieel Atheens burger te zijn moest je in Athene uit Atheense ouders geboren zijn. ‘Het is even lastig om een Athener te worden als voor een kat om een hond te worden,’ zo luidt het gezegde. Maar het is helemaal niet verkeerd om een metoik te zijn. ‘Metoik’ komt van *metoikos* – letterlijk: ‘medebewoner’. Athene mag dan zijn burgerschap angstvallig bewaken, maar de stad kan niet zonder haar metoiken. Het zijn er tienduizenden – kooplieden, ambtenaren, priesters, zeelieden en, ja hoor, kroegbazen.

Rasechte Atheners hebben de neiging hun neus op te halen voor die vreemdelingen, maar de metoiken maken zich daar niet druk om, omdat zij vaak heel wat rijker zijn dan de Atheners die op hen neerkijken. Veel Atheners zijn landbouwers, het bezit van landbouwgrond is voor vreemdelingen verboden. Als deze Atheners wisten hoe vaak ze achter hun rug om door de metoiken boerenpummels worden genoemd, zouden ze zich misschien wat minder superieur voelen.

De complexe motor van de Atheense economie wordt aangedreven door de metoiken. Hun belastingen dragen bij aan de triremen van de Atheense vloot die heer en meester is over de zee. (Metoiken betalen extra belasting om in Athene te mogen wonen.) Omdat Pentarkes als assistent-kroegbaas in Athene veel meer verdient dan Pentarkes als bezitter van een klein lapje

grond in Elis, neemt hij zonder morren genoeg met zijn lagere sociale status. Hij heeft nu een zoon en een dochter die allebei gezond zijn. Ook zij zullen metoiken zijn, hoewel ze nooit een ander thuis dan Athene hebben gekend.

Als metoik kan Pentarkes de volksvergadering niet bijwonen (dat geldt ook voor Atheense vrouwen en slaven) en hij kan geen jurylid worden bij de rechtbank. Maar hij kan wel bij Atheense gerechtshoven een rechtszaak aanspannen, wat hij niet lang geleden dan ook heeft gedaan toen een leverancier hem een aantal vaatjes azijn die voor wijn moest doorgaan, had verkocht. Pentarkes herinnert zich de gezichtsuitdrukking van de juryleden, toen ze een beker met dat spul lieten rondgaan. Uiteindelijk wezen ze hem volledige terugbetaling plus een schadevergoeding toe.

Hoewel Pentarkes de volksvergadering dus niet mag bijwonen, heeft hij wel te maken met de besluiten ervan. Metoiken dienen in het Atheense leger en oefenen net zo hard als elke mannelijke burger. Pentarkes heeft genoeg geld om zich een wapenrusting te kunnen veroorloven – de combinatie van kuras en wapens die hoort bij een hopliet, de crème de la crème van de Atheense strijders. Als Athene ten strijde trekt, vecht Pentarkes samen met de mannen die over de oorlog beslisten, of hij nu wil of niet.

Tijdens de recente oorlog met Sparta diende Pentarkes in Thracië. Daardoor miste hij de verwoestende pest in Athene, waaraan zijn geliefde Chelidonia stierf. (De kroeg werd in zijn afwezigheid bestierd door zijn schoonmoeder Phanagora, die blijkbaar onverwoestbaar is.) Nu is Pentarkes, de metoik, een betrouwbare ambtenaar in Athene. Niemand twijfelt aan zijn loyaliteit of geschiktheid om de stad te dienen door op de Akropolis de wacht te houden, zelfs binnen in de tempel van Athena.

Pentarkes hoort het geluid van sloffende sandalen op steen

en weet dat degene die hem aflost onderweg is. Zijn wacht is bijna voorbij. Weldra zullen anderen zijn plaats naast de godin innemen, maar Pentarkes kan echt niet zeggen wie nu wie bewaakt. Hij gaat naar het wachtlokaal, wisselt met zijn medebewakers een paar schuine moppen uit en klokt een beker goedkope wijn naar binnen waarna hij een paar uur gaat slapen, tot de vroege ochtend.

Dan zal hij opnieuw de wacht houden terwijl de dageraad de staalgrijze hemel kleurt en de eerste kleine figuurtjes de Agora onder aan de heuvel beginnen te vullen. Maar voordat zijn taak erop zit gaat hij nog een keer langs de tempel om zijn Beschermvrouwe te groeten. Dan gaat hij via lange trappen naar beneden, door de verschillende controleposten, op weg naar de benedenstad. Via het pad tussen de Lange Muren loopt hij dan naar huis, naar de kroeg.

Soms vraagt hij zich af wat er van Pheidias is geworden. Op een moment tijdens de oorlog met Sparta lijkt Pheidias uit het vijandige Elis te zijn weggeglip en niemand weet wat er van hem geworden is. Het genie is voor altijd van de aardbodem verdwenen. Wat zou Pheidias van Pentarkes vinden als de meester-beeldhouwer zijn minnaar nu zou zien, met zijn kalende hoofd en zijn door de lange zomerveldtochten tanige, gebruinde gezicht?

Niemand twijfelt eraan dat Phidias de beroemdste beeldhouwer is in de ogen van alle volkeren die over de faam van zijn Jupiter in Olympia hebben gehoord, maar om ook mensen die zijn beelden niet gezien hebben te laten weten dat hij terecht geprezen wordt, zal ik bewijzen aanvoeren (...)

Plinius Maior, *Naturalis historia*, 36, 18

Niemand zou bij het zien van de geroutineerde krijger in zijn wapenrusting, of van de joviale kroegbaas die grapjes met zijn bazen maakt, aan de slanke, mooie jongen uit Elis denken. Toch heeft Pheidias op de pink van Zeus, de Koning der Goden, in al zijn majesteit zetelend te Olympia, een naam gekrast: *Pentarkes Kalos*, 'De mooie Pentarkes'.

Ja, denkt Pentarkes, terwijl hij onder zijn borstschild zijn buik intrekt die elk jaar steeds wat dikker wordt. Ja, toen was ik mooi.

PHEIDIAS

Pheidias komt in de historische documenten naar voren wanneer Perikles hem rond 450 v. Chr. belast met de artistieke kant van belangrijke projecten in Athene. Aan Pheidias wordt de schepping van de 'klassieke' stijl van beeldhouwen toegeschreven. Deze toont mannen en vrouwen in de bloei van hun leven, met een perfect lichaam en serene gelaatsuitdrukking. Dit levert natuurlijk de beste resultaten op bij afbeeldingen van de Griekse goden. (Als wij zeggen 'hij heeft het lichaam van een Griekse god', hebben we het over de goden van Pheidias.)

Het meeste van wat we weten over Pheidias is afkomstig uit Plutarchus, die meer dan 500 jaar later schreef. De precieze omstandigheden van Pheidias' ballingschap zijn bijzonder duister, maar volgens Plato ontstond er na Pheidias' komst in Elis veel vraag naar zijn vaardigheden en werd hij opvallend rijk (Plato, *Meno*, 91d). Algemeen wordt aangenomen dat zijn dood akelige was, maar wie ervoor verantwoordelijk was, de Atheners, de Eleërs of de Spartanen, blijft onduidelijk.

